

**"ČO OSLOVUJEM, TEBA OSLOVIAC?"
MILAN RÚFUS A MODLITBA**

KAROL NANDRÁSKY, Bratislava

*Tvor zvaný homo sapiens je uspôsobený tak,
že potrebuje modlitbu. A ak ju nemá,
vytvorí si jej príťažlivú karikatúru."*

M. Rúfus

1. Možno sa ešte v našej dobe modliť? V Rúfusovej tvorbe stretáme modlitby, ako aj ním artikulované modlitbičky detí. Najmä tieto vyvolali mimoriadny záujem, ktorý svedčí o nemalej ozvene v srdciach ľudí. Nechýbajú však ani takí, ktorí prekvapene či nechápavo krúčia hlavou alebo sa zhovievavo usmievajú a pýtajú sa: Možno sa ešte v našej dobe modliť? Nie je to prejav myšlienkového zaostalosti? Nie je modlitba kultúrnym atavizmom, prejavom detskej naivity, infantilným myslením túžob a želaní, ako ju charakterizoval Freud? To sú otázky, ktoré si kladú ľudia euroamerickej kultúry súčasnosti. Preto V. Petrík pri Rúfusových sedemdesiatinách položil básnikovi otázku: *Vo viacerých Tvojich zbierkach básní sa frekventuje slovo modlitba, modlitbička. Má v tomto sekularizovanom svete modlitba ešte nejakú nádej? A my s ňou?* ([15], 20)

Sotva možno poprieť, že v našom sekulárnom svete sa modlitba stala otáznou. Stalo sa tak preto, lebo v euroamerickej kultúre sám Boh sa stal otáznym. Slovo Boh znie v nej len ako bezobsažný šum prázdneho priestoru. V hlavách mnohých zotlelo a zmenilo sa na popol a prach. Aj Milan Rúfus si kladie otázku: "A ja? Čo oslovujem, Teba osloviac?" ([8], 405) Spisovatelia a básnici vyjadrujú skúsenosť neprítomnosti Boha v euroamerickej kultúre. Píšu, že sa vzdialil, že je "nemý", ba "mŕtvy", ako to kričal Nietzscheho "šialenec" koncom minulého storočia. Jeho hlas od tej doby zosilnel a ako severák lomcuje okenicami myslí a srdc miliónov ľudí našej súčasnosti.

Kríza zasahuje aj ľudí cirkvi. Pocity mnohých kresťanov našej doby vystihuje úryvok básne, ktorú uverejnil Wolf Krötke: "Hovorí sa: Boh je mŕtvy. My žijeme s ním, ako žijeme s našimi mŕtvymi./ V neprítomnosti, v tiesnivých otázkach,/ celkom blízko a veľmi vzdialene./ V čakaní a mlčaní,/ v pamäti./ Mŕtvy - odkázaný/ na naše spomínanie." ([14], 89n) Takýto kvilivý vánok, ktorý sa krúti v európskej kultúre súčasnosti, čechrí aj Rúfusovu hlavu, vyčnievajúcu do jej výšok. Aj z teologicko-filozofického hľadiska pozoruhodná formulácia znie v Rúfusovom modlitebnom rozhovore *Podvečerný šepot*, v ktorom sa cíti byť "sirotou" po Bohu, a predsa sa mu prihovára. Po retrospektívnom vzdychu "Ach, Bože náš.../ Zvestovaný a potom opustený./ A zasa nájdený a zasa utratený./ A hľadaný a márne." básnik pokračuje: *Sirotu po Tebe sa vracia z predstavení/ tohto sveta./ A stále v Tvojom tieni/ jak Janko Cigáň/ starne.* ([5], 51) Mŕtvy Kristus Jeana Paula, hovoriaci zo stavby sveta na otázku zosnulých detí, volajúcich "Ježišu, nemáme žiadneho otca!" so slzami odpovedá: "Všetci sme siroty, ja

i vy, sme bez otca." ([10], 248) Prihovára sa Rúfus ako sirota po Bohu duchu mŕtveho Boha?

V dobe, ktorou znie, že Boh je mŕtvý, sa otázka "Možno sa v našej dobe ešte modliť?" mení na ešte radikálnejšiu otázku: "Možno v našej dobe ešte zmysluplne hovoriť o Bohu?" Samotní teológovia priznávajú, že žijeme v dobe, v ktorej sa reč o Bohu stala problematickou. "Kto je to vlastne Boh?" - za milióny ľudí doby tak formuloval Kurt Tucholsky otázku, ktorá zuní lesom euroamerickej kultúry. Odhaľuje ňou kultúrno-ideové zemetrasenie, v ktorom sa v nebyvalých rozmeroch stalo otáznym to, čo sa v doterajších dejinách ľudstva pokladalo za samozrejmé. Ak bol čas, keď náboženstvo pomáhalo vysvetľovať svet, tak v našej dobe platí, že veda to dokáže lepšie. A predsa tušíme, že je niečo, čo má základnejší význam, o čo sme boli modernou ochudobnení a čo ako postmoderní hľadáme. Je to láska, rušiaca prírodnú kauzalitu tým, že jej vtláča ľudský rozmer, ako na to u nás koncom šesťdesiatych rokov upozorňoval Vítězslav Gar-davský v eseji *Bůh není zcela mrtev* ([11], 200, 202).

Miestami v našej dobe rastie túžba po "spiritualite", ale často ide o náboženské aktivity až ezoterického charakteru a aj tí, ktorí túžby po duchovnom rozmere prechovávajú, prejavujú nedôveru k cirkevným inštitúciám. Podľa Rúfusa človek našej doby "Tak ničomu už neverí, že verí,/ že rozdiel medzi životom a smrťou je iba v remesle." ([8], 75) Všeobecne aj u nás v mladej generácii prevláda "tolerantný nezaujem" o otázky viery. Sociologický výskum ho charakterizuje výrokom: "Nech si každý verí v čo chce, len nech ma s tým neotravuje." ([12], 38) Znie v ňom určité sklamanie i alergia na všetko "ideologické, ale aj zjavná nechuf k tomu, čo sa artikuluje ako "viera" či "vyznanie".

Aj Milan Rúfus si kladie otázku vyslovenú Tucholskym, ale ako poeta sacer to robí "coram Deo". Kladie ju pred Bohom, presnejšie Bohu v podobe "Kto si?". Vznikla tak modlitebná reflexia a súčasne báseň. Básnik v nej prosí: *Povedz mi, Ktosi, /kto si?/ Že chodidlami, bosý,/ tak roztáčaš/ ten hrnčiarsky kruh Zeme?* ([8], 146) Vidí, že Božia kreatívna činnosť denne stvorí veľké množstvo "krehkých nádob" ľudí s poslaním, aby boli krčahmi "na živú vodu", podnosom "na zlaté vajíčko". Keď sa rozbijú, vrátia sa do zeme a nad ich hrobom vybuchujú z nás "neudržané vzdychy". Pri pohľade na pokračujúcu kreatívnu činnosť básnik v závere pokorne vyznáva Nemanipulovateľného slovami: "A ty len hnetieš, točíš./ Svoj vlastný pán,/ svoj kočiš."

Na Petrikovu otázku Rúfus v európskom kultúrnom kontexte odpovedal: "Modlitba, na akú sa ma pýtaš, má šancu iba tam, kde je prítomná viera, mýtus. Modlitbičky sú ako vzduchové bublinky, stúpajúce nahor zo živého prameňa, ktorého sú súčasťou. Kde taký prameň vysychá, tam vyschne aj jeho modlitba." ([15], 20) V našej euroamerickej kultúre však akoby sa bol ten prameň stratil a kresťania uprostred prázdnych korýt spínajú ruky k nebesiam, spomínajúc, že bol čas, keď v nich tiekla voda. Ich kultovné miesta pripomínajú Rúfusom zobrazené "vyschnuté studničky", z ktorých odišla voda a stali sa prázdny hrobom. Preto sa nad nimi len vzdychá: "A čo sme mali, už nemáme,/ len vieme./ A vietor, prach a hlina zatlačia/ tie vylúpené očné jamky zeme." ([8], 83)

Mnohým kresťanom sa vedie tak, ako mladej žene zobrazenej v románe *Polčas* (1960) od Martina Walsera, ktorá po návšteve kostola do svojho denníka napísala, že sa

nemohla modliť, lebo reč cirkvi jej znie cudzo. Kládla si otázku, či zbožní skutočne veria, že ich Boh počuje iba vtedy, keď sa modlia, a nemá potuchy o ich slovách, ktoré myslia a hovoria mimo modlitby? Žena vyznáva, že svoj život už nevie včleniť pod strechu reči modlitieb návštevníkov chrámu, lebo sa už nedokáže tak ohnúť. Hovorí: "Zdedila som Boha v týchto formulkách, ale teraz ho v nich strácam." ([17], 15)

Tradované formulky viery sú staré a vyprahnuté, veď používajú pojmoslovie, vytvorené ešte gréckou antikou. Sú to trosky rozbitej stavby teologickej metafyziky. Predstavujú stvrdnutú, mŕtvu reč, ktorá chcela fixovať Boha, konzervovať ho. Boha však nemožno fixovať do podoby manipulovateľného slovíčka alebo pojmu, ktorý chce uchopiť to, čo sa uchopiť nedá. Preto čas, ktorý obhajuje živého Boha, "ako svedkov zosmiešňuje slová". Boh uchopeniu uniká, a preto každý pojmový "hmat" je siahnutím do prázdna. Metafyzickí realisti sa usilovali o detailnú presnosť tam, kde o nej nemôže byť ani reči. Práve preto zlyhali. V ich snahe o "presnosť" bolo prítomné niečo usmrcujúce. Usilovali sa o exaktnosť tam, kde je možné iba obrazné, ktoré naznačuje, že ide o "neuchopiteľné", "nevyсловiteľné", vznášajúce sa, a kde miesto presnosti má miesto aj mlčanie, ako to často pripomína aj Milan Rúfus, "tichý hosť" Božieho stola.

2. Modlitby detí a infantilných starcov. V Rúfusových *Nových modlitbičkách* sa nachádza *Podobenstvo o hniezde*, v ktorom mláďatá žalujú a kričia: *Nerúcajte nám hniezdočká,/ dokiaľ sme v nich/ a holé!! Raz, keď nám krídla narastú/ pre všetky dialky zeme,/ my z toho hniezda potichu/ a samé odídeme.* ([3], 38) Rúfus sa tu dotýka kľúčového problému, ktorým je prechod z detstva k dospelosti. Ako vyrásť a zachovať si čistotu srdca? Ako sa stať dospelým bez straty toho, čo nás robí ľudskými ľuďmi? Dá sa to, keď sa rúcajú hniezda ešte neopereným? Kto potom môže chváliť "hniezdo", že vykonalo zverené, a múdry rozum Boží za to, že "to prázdne hniezdo jesene/ z koruny bytia zloží"? Úskalie procesu premeny na ceste k dospelosti sa ozýva v *Modlitbičkách* v rôznych obmenách. V modlitbičke *A odpusť nám viny naše deti* ústami básnika prosia Boha: *Daj, nech sme dlho iní./ Nauč nás, Tvoje včielky,/ nekonať ako veľkí./ Pre všetko, čo je čisté,/ uč nás to, Jezu Kriste.* ([3], 58) A v modlitbičke *Neuvoď nás do pokušenia* volajú: *Pane, zlé ešte nie je pre nás, ó, nenáhli nám do neho./ Tá chvíľa, keď sa deti menia, neprišla ešte medzi nás.* ([3], 59) Deti neprivolávajú deň, keď "zjedia kľúč od dveri tajomstva" a zapadne v nich tak, že ich viac neprekročia ([8], 137). Naopak, bránia sa, akoby sa báli toho, čo príde potom, a tušili, že z ich "ukradnutých zvonov špina čas" bude raziť "falšované mince" a kupovať, čo z nich ostalo. ([8], 137) I. Madách v *Tragédii človeka* vyslovil myšlienku, že všetci sa rodíme ako mesiáši a nakoniec sa z nás vyklújú samí darebáci. Odhaľuje sa tým problém metamorfózy detí na dospelých tak, aby si zachovali "dušu čistú ako sneh" a s ňou dôveru, radosť a smiech. Na optimálnu transformáciu potrebujú čas, v ktorom zbierajú energiu, aby sa pripravili na zápas, ktorý ich čaká a neminie. Nadovšetko však potrebujú teplo lásky Božieho kozuba, preto volajú: *Svoj teplý chliebik v Božej peci/ si na zlé časy pečieme./ A naše bdenia, naše snenia/ živia sa v Tvojej pahrebe./ Neuvoď nás do pokušenia, / veď nám je dobre pri Tebe.* ([3], 59)

Deti potrebujú lásku, "možno ešte viacej ako chleba". Rúfus to vie, preto sa modlí za deti, "aby im bolo mäkko/ ako v mame." ([3], 8) Ale aj deti sa modlia za básnika, aby

mu Boh dal "tie najšťastnejšie slová" a vyjadril za ne to, čo ony dokážu vysloviť "len slzami a smiechom". Prosba detí vyústi v roztomilom rozhovore, ktorý pripomína Abrahámovo vyjednávanie s Bohom: "Dohovorme sa, Bože náš,/ a každý spravme krôčik. Ty jeho slovám požehnáš/ a my mu dáme oči." ([3], 9) V *Modlitbičkách* sa však aj básnik modlí za báseň, lebo "básničky modlené" hľadajú "po mene, / čo odplavili letá". Hľadajú "stupaj, čo do zeme/ vtláčala Božia stopa". Aj do zeme Rúfusovej krajiny. Preto vyznáva: "Najtichšie ako viem/ detstvu v nich ďakujem./ Že, z neba rosené,/ mi darovalo Boha." ([3], 10)

Nielen dejiny fantázie a dejiny krásy, ale aj dejiny ľudskosti sa začínajú u človeka uspávkou a rozprávkou, teda v detstve. A detstvo býva nielen pre umelca, ale aj neumelca takým rozhodujúcim časom, ktorý determinuje na celý život.

Deti majú svoj svet, a tak aj svoje "Detské Krédo". Dieťa, táto "húska s bielym perím", verí svojim dňičkom, snom, dažďu, slnku, trávam, hrám, verí ľuďom, slovám. Plné dôvery vyznáva: "Stále, zas a znova/ verím odovzdané/ Tvojmu dielu, Pane." A tak viera "húsky s bielym perím" Božie "klásky zbiera" ([3], 62). Z chleba Božích kláskov rastú Božie deti do podoby Božích synov a Božích dcér, lebo čím sa živíme, do podoby toho rastieme. Preto je také dôležité a potrebné, "aby bola Božia Matka/ v každej ľudskej mame" a "aby každý ľudský otec/ nosil Otca v sebe." ([3], 60). Ved' ak "húsky" na ich poli nenájdu Božie klásky lásky, nenarastú húskam krídla bielych perí. Stanú sa len vtákmi s olovenými, či obhorenými krídlami alebo stučnejú tak, že im krídla zakrpatujú, a tam, kde im v detských očiach "Božia sviečka" svietila, budú len mŕtve, "srdcom opustené" oči. Stanú sa len "žobrákom na koni vedenia", na ktorom nik "nepreskočí sám seba" ([8], 99). Ale práve o to ide: preskočiť samých seba. Dostať sa od seba k druhým. Stať sa dávajúcim.

Keďže deti majú ešte oči "ako dve Božie studničky", vedia aj to, čo sú modlitbičky. Vedia "to rovno od Pána". Modlitbička sa v ich čistých dušiach rodí ako kvapka rosy. Chveje sa na ich ústach a sám Boh "si v tejto čirej kvapke rosy/ ustaté oči umyje" ([3], 66). Rúfusovým antropomorfným obrazom, vytvoreným bez ohľadu na dogmatiku cirkvi, do horizontu vstupuje akceptujúci postoj Boží, čím sa obzor stáva teplejší a radostnejší.

Ako majú deti svoj svet, tak majú právo na svoje modlitbičky malých a slabých, mláďat učiacich sa chodiť a lietať. Reč sveta detí je svetom zdobnelín. Aj ústami básnika dievčatko rozpráva: "Ja nemám ruky./ Ja mám ručičky....To preto, že som maličká,/ sa zo slov dejú slovíčka./ Aby mi vošli do ústičiek/ tak hladko ako kaša z vložiek..." ([8], 303) "Drobný svet má drobné slová" a preto má "Pánbožka" a "anjelíčka", o-patrujúceho "dušičku" detí.

Svet detí je svetom hier, ktoré prežívajú ako "vážnu vec". Pretože sú vždy plné hry, mávajú "času najmenej zo všetkých" a snád' preto odpočívajú len v spánku ([8], 116). Keď sú však hore, "neposedia, nepostoja" a unavia aj svojho "strážneho anjela". V básnikovom zobrazení mu navrhnu, aby si oddýchol. Na otázku, kto ho zastúpi, dieťa odpovedá: "Pánboh z neba./ Bude strážiť mňa i teba." ([8], 317) Deti chápu pôsobenie Boha i jeho "strážneho anjela" zvečnene ako objektívne pôsobenie vo svete predmetov, a nie ako ducha pôsobiaceho na "srdce" (subjekt) človeka.

Ak platí, že z plnosti srdca hovoria ústa, tak určite to platí o deťoch. Deti, "tí malí, drobní svätí" ([8], 319), "vybuchujú" radosťou či žiaľom sťa "živé prskavky". Keď im slzy tečú po tvári, modlitbička osuší ich plač "a ako Božie slniečko/ zatlačí slzu pod viečko" ([3], 7). Pomáha im "bôle prebolieť/ a ďalej zbierať šťastie" ([3], 47).

Deťom "je jedno, čo sa deje v kalendári dospelých". V každom ročnom období sa dokážu tešiť a hrať, pretože - ako im básnik privoláva - "nad všetkými počasiami/ živým sničkom drieme/ vaše nebo" ([8], 327). Mytologicky sfarbená nebeská klenba detí sa líši od klenby neba dospelých tak, ako to Rúfus naznačuje v básni písanej vlastnej dcérke *Tvoje a moje Vianoce*: "Vianoce detí./ A veľké deti Vianoc./ Každému inak pravdivé./ Každému iné./ Ja sa už chystám na noc./ Ty v nekonečnom údive/ Ježiška počúvaš/ a sýtiš sa tou vpravou./ Ja to už neviem./ Nemám sil./ Už ho len myslím/ zasneženou hlavou./ A prosím, aby odpustil." ([4], 47) Deti chváli Božia dobrota ako blahoslavené, pretože nevideli a uverili. Dospelí si myslia, že vidia, ale, ako Rúfus prenikavo reflektuje, "vidieť je iba vedieť o tom,/ zatiaľ čo veriť znamená/ v tom byť" ([3], 67). Rúfus vie, že "náš um je stále riedkym odetý." To podstatné nám preteká cez prsty.

K svetu detí patrí *Detský Otčenáš*. Ako dielo Božej kreatívnej činnosti mláďatá patria Bohu a Boh patrí im ako "ich Hospodár" ([3], 56). Ich bezmocnosť volá po ochrane a pomoci. Rúfus vidí, že modlitba, ktorej učil Pán, "je trochu veľká pre detské srdce". Otvára taký veľký horizont, že "možno je vôbec priveľká/ na našu ľudskú mieru." V nej naznačenú d'alekosiahlu transformáciu ľudí i sveta sotva dokážu vnímať srdcia dospelých a s ňou spojená r'archa, aj keď radostná, nie je pre "útle tielka" detí. Až vyrastú a zotmie sa vôkol nich, potom sa im podľa básnika rozsvieti "jej tiché svetlo do tmy" ([3], 61).

Ako deti majú svoj svet, tak majú aj modlitbičky za rodičov, za starkú, pri ktorej "má týždeň sedem nedelí", za súrodencov, ale rovnako sa dokážu modliť aj za snežienku, za prvé lastovičky, za mláďatká, za snežik či dážď a čvrikat' Bohu, že sa mu to s tou vodou podarilo. Ako vtáctvo vedia z plnosti srdca d'akovať za zvieratká, za nové ráno, za všetko, čo im robí radosť, nadovšetko však za "korunu darov" za lásku, lebo "ako v poli zrnko chlebového kláska,/ všetko živé čaká na jej teplý lúč" ([3], 43). Bez nej sa z poznania stáva len cesta do púšte, lebo nie poznanie, ale láska sa nás bezpodmienečne dotýka. Ona nás transformuje zo "zbierajúcich" a "hladných" na "dávajúcich", a tak z "nedospelých" na "dospelých", pretože ten, kto sa nenaučil dávať, zostáva nedospelý. V takom kontexte sa náš svet, žiaľ, hemží samými nedospelými, zabarikádovanými v strachu o seba. Aj keď hovoria o "láske rodičov", myslia na seba, lebo aj deti sú im len "mozaikovou drvinou", z ktorej si skladajú "svoj portrét" a predĺžili si v nich i svoje životy. Preto "detský zbor" ústami básnika volá k týmto nedospelým dospelým: "Nehovorte nám: rodičovská láska... my sme váš predĺžený hlad./ Hlad po čom? Ved' to práve neviete./ Prečo to chcete mať a mať a mať./ A bojíte sa byť./ Byť na svete/ skutočne s nami." ([5], 31) Láska odstraňuje strach o seba a naučí dávať a kto vie dávať, vie aj byť. Stáva sa dospelým, ktorý vie, že láska nie je "daj" a "chcem", ale vraví "Tu máš, vezmi". *Láska je to, čo unesie*, volá Rúfus a pokračuje: *Láska je tichý most,/ po ktorom z brehu ku brehu/ prechádza ľudský host'*. ([15], 21) Rúfusova poézia nesie v ruke dar. Dar milovať. Rúfus ako poeta sacer vie, že bez tohto daru báseň je "to, čo aj život" bez lásky - "hlučné nič" ([7], 61).

Deti majú právo na detské modlitbičky. Ony patria k svetu detí. Žiaľ, v našej dobe úpadkového kresťanstva aj mnohí tzv. "dospelí" si počínajú ako nedospelí a modlia sa detinsky, infantilne. Došlo k tomu deformovaným vývojom v dejinách cirkvi.

V snahe metafyzických realistov fixovať Boha do konzervujúcich formuliek bolo niečo protibožské a rúhavé. Biblia zakazuje zobrazovať Boha, robiť si rytiny božstva a zneužívať Božie meno. V dejinách cirkvi na teologicko-filozofickej rovine však nastal taký vývoj, keď teológovia cirkvi pod vplyvom gréckej filozofie vytvorili v podobe platónskej "najvyššej idey", aristotelovej "prvej príčiny" slepú a hluchú modlu a v neskorom stredoveku "všetko určujúce", a tým zotročujúce božstvo, ktoré nemalo nič spoločné s Bohom Ježiša Krista.

Keď sa na kultových miestach cirkvi začalo kadiť modle, božský Boh opustil chrám metafyzického realizmu a v cirkvách nastal regres. Jeseň a zima vtiahli do ich dejín, počas ktorých všetko stuhlo a zastavilo sa. Všetko sa v nich stalo hotovým a nemenným. Hotové však nerastie, nepokračuje, ale naopak, zastavuje sa a tvrdne. Predstavitelia cirkvi zostali síce doma, v "hniezde", ale si ho sprivatizovali, keď spásu zindividualizovali a Ježišom zvestované kráľovstvo Božie pre tento svet odsunuli do záhrobia. Sami sa tým odsúdili na to, že sa stali "puzdrom bez huslí". Vyrástli, ale sa ne-naučili lietať. Stučneli a počínajú si ako domestikované husi, ktoré nepoznajú let divých husí do teplých krajín. Zabarikádovали sa proti svetu tak, že sa stali getom a ich gazdovstvo nadobudlo mátožnú podobu, lebo si počínali ako starší syn z Ježišovho podobenstva o dvoch synoch (Luk 15, 11nn). Vyrástli, ale nestali sa z nich dospelí. Ich senilný infantilizmus a infantilná senilnosť sa odrážajú aj v ich modlitbách, ktoré sú karikatúrou Ježišovej modlitby podobne, ako modla je karikatúrou Boha. Veď až do našej doby presahuje stredoveké chápanie modlitby ako záslužného skutku, ktorým si niekto chce niečo u Boha vyslúžiť alebo si odpykať nejaký trest za spáchaný hriech. Katolícki kňazi pri rozhršení ešte aj v súčasnosti vymeriavajú cirkevníkom desiatky otčenášov alebo zdravasov. Urobili z modlitby "mlynček" či "rapkáčik", i keď Syn, v ktorom sa Bohu zaľúbilo, výslovne zakazoval modliť sa pohanským spôsobom množstva prázdnych rečí. Ani kláštorné modlitby, ktoré sa odriekajú v ústraní života, oddeleného od ostatného sveta, do ktorého nedolieha ston a nárek ľudí, nie sú modlitbami duchovne dospelých, pretože neberú na seba "ťarchu sveta".

V našej dobe sa modlitba praktizuje obyčajne ako náhrada za čin, ktorý máme urobiť, ale "náboženským" únikom sa mu vyhneme. Ako Bohu v euroamerickej kultúre nechávame miesto tam, kde rozum nestačí, tak modlitba v nej nastupuje tam, kde nestačíme vlastnou mocou. Vystihuje to vtip, ktorý uvádza Dorothee Sölle ([16], 109). Na kapitánov výrok v situácii ohrozenia lode "Už sa môžeme len modliť" farárovi vyklízne z úst: "Už sme na tom tak zle?" To znamená, že modlitba v našej kultúre nastupuje v hraničných situáciách namiesto zodpovedného autonómneho konania ako únik a náhradný čin toho, kto nie je ochotný alebo schopný účinne konať. Odhaľuje to aj Bertold Brecht v hre *Matka Guráž a jej deti*, keď zobrazuje skupinu roľníkov, ktorí pre strach z teroru vojakov nemajú odvahu varovať susedné mesto, ktoré má byť v noci prepadnuté. Poddávajú sa strachu a prosia Boha, aby ich vypočul, lebo iba on môže pomôcť. Uprostred modlitby vstane nemá dievčina a trúbením zobudí ľud mesta. Nedala sa opantať strachom a urobila, čo bolo potrebné. Vojaci ju rozstrieľajú, ale varovala

mesto. Únik pred činom k modlitbe, zobrazený Brechtom, odhaľuje alibistické zneužitie modlitby ako náhradného činu. Kresťania ním zachraňujú seba a za "tých druhých" sa modlia. Namiesto zodpovedných činov v prospech ľudí, ktorí potrebujú pomoc, obracajú sa k vyššej inštancii, aby tá vykonala to, do čoho sa im nechce. Zostávajú sedieť so založenými rukami a nič nepodniknú. Podobne si počínajú aj predstavitelia cirkví, keď vyzývajú k modlitbám namiesto činu a rozhodného odsúdenia neľudskosti (ako sa to stalo napr. pri agresii, spáchanej bombardovaním Juhoslávie).

Immanuel Kant pokladal pokusy vplývať na Boha za návrat do magického zapriahávania, pestovaného svetom náboženstiev. Ale modlitba, ktorá sa deje ako čarovanie, je modlitbou pohanov. Nemá s Ježišovou modlitbou nič spoločné.

Modlitby, ktoré si robia z Boha služobníčka neraz celkom malicherných priání, sú modlitbami maloletých detí. Deti majú svoj detský svet a patria k nemu detské modlitbičky, ale ak si dospelí počínajú ako nedospelí, je v tom niečo choré. Ustrnuli vo vývoji na ceste od seba k druhým. Kto vie len brať a nenaučil sa dávať, zostal nedospelý, aj keby mal sedemdesiat rokov.

Alibistické modlitby, ktoré sú únikom od zodpovedného činu, sú prejavom stareckého infantilizmu úpadkového kresťanstva našej euroamerickej kultúry. Sú to choré modlitby infantilných starcov, nie však dospelých "Božích synov", akým bol Nazaretský Ježiš.

3. Kultické miesta opustil aj novoveký človek. Novoveký človek sa vzbúril proti Bohu teológov neskorého stredoveku, ktorý určoval všetko ako orientálny despota. Vymanil sa z područia tejto modly a aj on opustil kultové miesta cirkví. Vzal život do vlastných rúk a pustil sa do sveta v niečom podobne ako mladší syn Ježišovho podobstva o dvoch synoch (Luk 15, 11nn). V euroamerickej kultúre došlo tým k zamotanej situácii, z ktorej sa nevieme vymaniť. Boh opustil kultové miesta, lebo zbožní na nich vyzývajú modlu nebožského boha a pestujú infantilnú zbožnosť, ale opustil ich aj novoveký človek, pretože nechce žiť ani v područí modly, ani ako maloletý. Naopak, chce žiť ako dospelý, sebaurčujúci človek bez útlaku autority. Vo svete počuje, že "otec" zomrel, občas aj to, že ho ktosi stretol, ale skutočnosťou zostáva, že spojenie s ním nemá. Nevie, či žije, jeho smrť mu však nik nepotvrdil ani nevyvrátil.

Svetom novovekého človeka sa stal svet vedy. Tá rozbila statický obraz sveta a s ním aj priestorový dualizmus neba a zeme. S vedeckým obrazom sveta vedecky mysliacim ľuďom súčasnosti Boh zmizol z ich horizontu. Podľa J. Huxleyho "hypotéza Boha sa už vedecky obhajovať nedá. Stratila svoju vysvetľujúcu hodnotu a intelektuálne i eticky zaťažuje naše myslenie... oslobodiť sa od nej dáva hlboký pocit úľavy" ([18], 31). Psychoterapeuti opisujú takýto pocit po úniku z určitého zotročenia. Pociťuje ho aj človek súčasnosti pri strate viery, pretože to prežíva ako únik z poroby zotročujúcej modly.

Aj keď sme sa do dnešnej situácie dostali nezámerne, z povedaného vyplýva, že hlavnú vinu za duchovný marazmus v euroamerickej kultúre nesú predstavitelia cirkví, jej teológovia a kňazi, a to aj napriek tomu, že to nie sú ochotní pripustiť a priznať.

Stredoveký, statický obraz sveta sa zrútil a vrátiť sa doň nedá. Jeho pádom sa rozbil aj obraz "boha včerajška". V dobe mikroprocesorov sa stal minulosťou. Aj Rúfus

vie, že "Za časov prísneho/ a staručkého boha/ chodieval osud k nám/ na olovených nohách" ([8], 86). Teraz však "jak lavína sa valí" a v takej situácii slepá, nič nehovoríaca tvár modly nikomu nepomôže. Nastal čas, charakterizovaný Rúfusom ako "čas prázdna", keď "chlieb,/ kedysi kráľovský... zostupuje už dolu, do popolníc./ Umiera malý boh/" ([8], 80), zdobnelý "Pánbožko" nedospelých zbožných, ktorí si Boha zamenili s modlou a vo svojich sladkých rečiach narábajú s "pánbožkom" ako s vreckovkou.

V básni *Čas prázdna* Rúfus vidí nielen to, že umiera "malý boh", ale aj to, že: "Na uprázdnený trón/ razí si cestu ľavoboček... Smutným pohľadom/ jak kyvadlom nám odmeriava čas./ Čas prázdna." ([8], 80) Do takej situácie vyústila naša novoveká cesta, na ktorej sa zrodil človek, ktorý sa stal "dospelý", ale tak, že niečo podstatné stratil. Uprázdnený trón nezaplnil, pretože na to jednoducho nemá. Stal sa z neho len "žobrák na koni vedenia, na ktorom nepreskočí sám seba!" ([8], 99) "Stesk poznania, mrazivý tichý stesk" mu "ľudské kosti zlomil" ([8], 98). Preto ako "zajatec mäsa živého" "už nerozozná dobré od zlého/ a telom pravdy klame./ Už, že je v duši deravý,/ vypadla z neho pamäť/ a s darom bytia nakladá, že na to nie sú slová." ([8], 94) Nevie, čím je "krv Ábelova", lebo zabudol, že veľkým nie je silnejší, ale ten, kto čo najviac ľudí nesie. Kde sa to vymaže z pamäti, tam vznikajú svorky poľujúcich beštíí. *Nad lajnom diabla húfy múch./ Kresliace bohov na vodu, prisahajúce národu.../ Len bytosť je už nemá./ Tam, kde sa takto zrúti duch, / sám na seba už nemá.* ([8], 95) Preto nie "nadčlovek", ale "Boží človek", ochotný niešť a dvíhať utláčaných a slabých.

Milan Rúfus vie, že kde vyschne modlitba a odíde Boh, "opustené ľudské telo, ponechané samo na seba, začne sa modliť inak: k sebe samému. A bude to robiť v chaose a tak hekticky, že ho nezastaví ani rozpad hniezda, ani vírus HIV" ([15], 20). V našej dobe sa v nás rozkladá človek. Vzniká svet, v ktorom "možno len byť a žiť si na káru,/ čo vozí mŕtvych v čase morovom" ([8], 84). Preto Rúfus zdôrazňuje: "Opakujem - aj keď je ubytovaný v tele živočícha, človek je viac než živočích. Nepočítaj s tým je nemúdre. Ba nebezpečné." ([15], 20)

Svet súčasnosti je svetom procesov, transformácií. Pretože žijeme v procesuálnom svete, dotkne sa nás len literatúra, ktorá nie je fixovaná na pevné dogmatiky, či už politické, alebo cirkevné. V dynamickom obraze sveta aj slovo Boh musíme sa naučiť vysloviť tak, že nevyklučuje, ale zahrnuje to, čo je označované slovom "proces". Iba tak môže nájsť reč o Bohu preniknúť do uší ľudí dynamického obrazu sveta.

Svet nie je hotový, všetko je v pohybe, v procese. Ale aj božský Boh má dynamický, dejový, udalostný charakter. Ako "semper actuosus" má dočinenia s nehotovým svetom, s nehotovými ľuďmi. Pracuje s možným, čo ešte nie je, ale má byť. Svet je jeho laboratóriom, v ktorom stále pracuje. Keď sa nevydaríme, ako Hrnčiar vráti nás späť do masy hliny. Tak to videl už starozmluvný prorok Jeremiáš a v súčasnosti aj M. Rúfus. Robert Musil v románe *Človek bez vlastností* píše o svete ako laboratóriu, v ktorom sa skúša zrod ľudského človeka. O to v našej dobe ide. Len "samým chlebom" však človek nebude v nás žiť. Naopak, bude v nás umierať a rozkladať sa. Preto sa žiada "nechať všetko. A ležiaceho v ceste/ sa prekročiť a hoci kolenačky a škrípajúc ísť, ísť..." Chýba však "hlad, ktorý by nás viedol do poľa./ Vysoký a čistý" ([8], 79). Vieme, že sme z Božieho chorálu vypadli, stratili "domov" a nenachádzame ho v cirkvách ani vo svete. "Vlčia tma vedomia/ nám cloní pred návratom./ Stále viac, stále viac..." ([8], 451) Preto

Milan Rúfus ako poeta sacer volá: "A ja sa, Bože, bojím./ Že sme už dávno priťažká/ na každú výšku, príliš ťažká sebe/ na prekročenie. A niet už pre nás hlasu,/ čo po mene nás vyvolá." ([8], 79) Ani ho nebude?

Neprítomnosť Boha v našej kultúre volá po jeho prítomnosti, po jeho príchode tak, ako suchom popraskané polia volajú po daždi. Je možný jeho návrat?

Na otázku "Kam odišiel Boh?" ako odpoveď sa ponúka: "Do ilegality". Skrýva sa vo svete, v podzemí, v disente. Provokuje, protestuje a verbuje. Provokuje v podobe "heretických" hnutí. Protestuje, a to aj ateizmom, proti zneužitiu svojho mena cirkvou. Robí ju otáznou, pretože podľa hla pokušeniu bohatstva i moci. Jej predstavitelia pôsobia v súčasnosti skôr dekoratívne ako provokatívne, a tak na jej zamrzutej pôde ťažko môže dôjsť k transformácii, ktorá je požiadavkou dňa. Preto Boh, ktorý zostúpil do ilegality, hľadá ľudí, ktorí by vo svojom vzťahu k procesuálnemu charakteru sveta zodpovedali procesovému charakteru Boha v jeho vzťahu k svetu. V našej kultúre Boh hľadá a verbuje aj medzi básnikmi a spisovateľmi, ktorí milujú slobodu a tvorbu. Nedajú sa ztročiť a neustále provokujú, na rozdiel od kňazov, ktorí všetko konzervujú. Boh má dočinenia s nehotovým svetom. Aj literatúra má dočinenia s nehotovým, možným, ešte neuskutočneným a spisovateľ či básnik hodný svojho povolania neustále zápasí s večnosťou, respektíve s jej chýbaním, s jej neprítomnosťou. O tom svedčí aj tvorba Milana Rúfusa. Literatúra, ktorá sa nedotýka prorockej sféry, zlyháva v poslaní. Proroci na rozdiel od konzervujúcej činnosti kňazov sa angažovali ako "skúšачi kovov", ako kritici kultu i politiky. Neuznávali delenie sveta na sakrálnu a profánnu oblasť. Nieslo ich slovo Boha, ktorý vchádza do sveta. Stáva sa prítomným v profánnom, tam, kde ho pokladajú za neprítomného, pretože žiadny svetonázor nemôže zabrániť tomu, aby človek zbožstvil seba alebo aby z Boha urobil modlu. Práve preto ani v našej dobe oddeľujúca hranica nevedie medzi sakrálnym a profánnym, medzi náboženským a sekulárnym, ba ani medzi teizmom a ateizmom, ale prebieha medzi Bohom a modlami, medzi rozbíjaním obrazov a zbožňovaním modiel.

4. Ježišovská modlitba duchovne dospelých. Obrazom duchovnej dospelosti je v evanjeliách zobrazený Ježiš, "syn, v ktorom sa Bohu zaľúbilo". Nezostal "doma" ako starší syn z podobenstva o dvoch synoch, ale sa nestal ani "márnotravným synom". Išiel do sveta, aby v ňom plnil Božiu vôľu, smerujúcu k spáse sveta. Hebrejský (nedogmatický) Ježiš sa stal paradigmou dospeljej zbožnosti a jeho modlitebné vzdychy paradigmou modlitby dospelých.

Ježiš vyrástol na prsiach ducha hebrejskej kultúry. Jeho bibliou bola hebrejská Stará zmluva. Tá sa líši od inej náboženskej literatúry aj tým, že v jej raných spisoch nestretáme špecifický výraz pre modlenie. Používali sa tu viaceré a rôzne bežné slová ako volať, prosiť, plakať, radovať sa, chváliť, ktoré sa až v neskoršej dobe formalizovali do pojmu "modlitba". Za "knihu modlitieb" pokladaná *Kniha žalmov* bola knihou kultu. Jej žalmy vznikli pre potreby kultu a v ňom sa používali. V prorockých spisoch nájdeme len príležitostne artikulované krátke modlitebné vzdychy prorokov, ktoré artikulovali uprostred života. Svedčia však o tom, že Boh neustále žiaril na ich horizonte. Podobne sa aj v poézii Milana Rúfusa skoro na každom kroku stretáme so vzdychom adresovaným Bohu. Ako starozmluvný Ámos pri pohľade na skazu, ktorá má doľahnúť na

Izrael, zavzdychá "Hospodine, Pane, odpusť! Ako obstojí Jákob, veď je primálny?", tak aj poeta sacer Milan Rúfus pri reflexii situácie našej doby vzdychá smerom k Bohu: *Veľmi sa bojím, že miera Tvojho hnevu/ sa naplnila, Pane. A že v Sodome/ už nielo spravodlivých.* ([8], 401) Pri pohľade z inej perspektívy podobne zaprosí: "A nech sa ešte akékoľvek stane,/ buď ku nám trochu zhovievavý, Pane./ Neodsúď za ich výsmech/ tých, ktorí teraz slepí bez viery,/ nevedia v Tvojom obrazovom písme/ prečítať Tvoje zámery." ([8], 91) Pri vnímaní drobnej fialky, ktorá si v lanskej tráve ako "iskrička z vyhne stvorenia" kliesni cestu k životu, Rúfus kl'aká s prosbou: "Ochraňuj deti a všetko krehké, Pane." ([5], 61) Tvorba básnika rodu poeta sacer je spojená aj s trápením. Rúfus sa však ani "vo chvíli kríža", spojeného s tvorbou, nezrieka záväzku, ktorý ako pečať spája a drží oblúk klenby jeho tvorby. Preto len pokorne volá: *Nedovoľ, Pane, aby z mojich úst/ raz vyšlo slovo bezo mňa. A len svoje,/ pohľadajúc ľudskou potrebou,/ obcovalo v nich samo so sebou.* ([8], 353) Slová vyslovené bez bytostného spojenia s vyslovujúcim sú prázdne ako vymlátená slama. Nerastú do klasov. Platí to aj o bezmyšlienkovito omieľaných modlitebných kolotočoch, praktizovaných v úpadkovom kresťanstve našej doby. Aj za pokorných zeme, ktorí vedia, že za všetko platili "dobierkou", Rúfus artikuluje prosbu: "Mám dlhy, pane môj./ Nechaj ma ešte platiť./ Podrž ma v službe./ Aspoň o leto." ([8], 148)

Ku kultu sa biblickí proroci stavali kriticky. Zdôrazňovali, že Boh nechce kultové obete, ale milosrdenstvo, právo a spravodlivosť. Ježiš nadviazal na prorokov, ako aj na pozitívne hodnotenie pozemskosti a svetskosti, ktoré charakterizuje hebrejský duchovný svet na rozdiel od gréckeho, konkrétne platónskeho a neskoro helenistického pohrdania hmotou a svetom. Náboženstvo sa usiluje kultom a modlitbami sprítomňovať božstvo, a tak prekonať vzdialenosť Boha a ľudí. Ježiš však aktualizoval profánny, nekultový rys zbožnosti hebrejských prorokov. Videl nemohúcnosť kultu sprítomniť Boha a spoznal, že Boh opustil "chrám", centrum náboženského kultu. Podľa neho Boh neprebýva viac v dome náboženstva. Opustil ho. Ježiš tiahol za ním, a preto nemal "kde hlavu skloniť" (Mt 8,20). Odsudzovaný ako "heretik" pokladal kult za prekonaný a ani nezachovával predpisy kultového očisťovania, pôstu, soboty, na ktorých tak záležalo zbožným farizejom. Ježišovi Boh nebol ďaleko, ale celkom blízko. Stretal ho v každodennom živote, a preto pokladal viazanie Boha na kult, ako aj delenie sveta na oblasť kultu a života mimo neho za prekonané. Podľa neho Boh nestretá ľudí na vyhradených miestach, ale v ich každodenných a profánnych príbehoch, na ulici, v ľuďoch potrebujúcich pomoc.

Ježiš nepestoval vzťah k Bohu sprostredkovaný kultom a sakramentami. Aj svojich nasledovníkov vyviedol z domu náboženského kultu "na ulicu", pretože podľa neho Boh stretá ma na ceste "medzi Jeruzalemom a Jerichom", doráňaného zlodejmi, aj keď ho tam ani kňaz, ani levita nevideli a uzrel ho až muž "z nečistej" Samárie, ako na to s nemalou dávkou irónie poukázal Ježiš v podobenstve o milosrdnom Samaritánovi (Luk 10, 25nn). To znamená, že od Ježišovho vystúpenia "žiadne miesto nemôže byť svätejšie ako to miesto, kde leží zlodejmi na smrť doráňaný, žiadny čas nemôže byť sviatočnejší a bližší Bohu ako okamih preukázanej pomoci a žiadne slovo zbožnejšie ako vecný príkaz v prospech postihnutého." ([17], 108)

Tým, že Ježiš vyviedol svojich nasledovníkov z domu náboženského kultu na ulicu, opustili starý dom s jeho starou strechou. Pripomínajú tým žalmistu, ktorý o sebe písal,

že je ako osamelý vták na streche. Podľa Luthera týmto obrazom žalmista hovorí, že svet je ako dom, v ktorom všetci spia, iba žalmista sa nachádza mimo domu, na streche, ešte nie v nebi, ale už ani vo svete ([17], 106). To znamená, že sa v duchu vznáša medzi nebom a zemou. V hebrejskom svete symbolom ducha pre jeho dynamiku sa stal vánok (hebrejské "rúcha" označuje ducha i vánok), ktorým sa nedá manipulovať. Nevedno, odkiaľ prichádza a kam ide. Podobný údel majú podľa evanjelistu Jána aj tí, ktorí sa z ducha narodili.

Ježišov život, zobrazený v evanjeliách, svedčí o tom, že dospelá zbožnosť si nestavia Boha do služby, ale naopak, seba stavia do služby Bohu. Syn, v ktorom sa Bohu zaľúbilo, sa modlil, aby uskutočnil Božiu vôľu, kresťania sa však modlia, aby Boh urobil to, čo sa im nechce. Ako na vešiak vešajú na Boha to, čo by mali urobiť oni. Miesto toho, aby sa stali Božím nástrojom, obracajú sa k Bohu ako k modle, ktorá má všetko zariadiť. Preto v súčasnosti nezostáva iné, ako odstraňovať rumoviská, ktoré nám aj v súvislosti s modlitbou zanechala cirkevná tradícia, a učiť sa modliť od Ježiša evanjelií.

Modliť sa ako dospelý Boží syn, to predpokladá prejsť z detstva do dospelosti tak ako Nazaretský Ježiš. Znamená to opustiť "hniezdo" tak, aby nám spevnili krídla dôvery, lásky a čistoty a nestali sa z nás veľkí, ale bez krídel, sebecky zakuklení a chladne sledujúci len svoje záujmy. Stať sa bohumilo dospelým znamená ísť do sveta ježišovskými, t.j. brať na seba ťarchu problémov doby. Ježiš je paradigmou bohumilo dospelých. On vedel "prijat' úder a pod ním vydať tón". V jeho stopách kráča poeta sacer. Vyznáva: *Kto hnieti nás, / ten vie, čo nevie veža / a zvony v nej, že nie sme ako ony. / Že ľudské srdce nesmie byť zo železa. / Pretože nielen udiera. / Aj zvoní.* ([5], 69) To nemá byť ojedinelým údelom, ako je to v našej dobe, ale pravidlom. Žiaľ, náš vychýlený vek na to zabudol a stratil svoje ťažisko.

Cesta k dospelosti je cestou od seba k druhým. Na nej sa učíme, že byť dospelým znamená vedieť nielen zbierať a brať, ale predovšetkým dávať. Kto nie je ochotný brať na seba, váľa na druhých. Zostáva nedospelý. Stráca pravú existenciu, ktorou je život nesený láskou, schopnou sebažertvy. Ježiš na ceste od seba k druhým sa stal dávajúcim do tej miery, že dal všetko, aj život "za vykúpenie, spásu mnohých". Súviselo to s Ježišovým vzťahom k Bohu. Ježiš vyznával Boha - Otca, ktorý vie, čo potrebujeme (Mt 6, 8), a preto sa nemáme na neho obracať ako na nejakého mága. V Ježišovom obzore bol svet, do ktorého ho poslal "Otec", a preto jeho modlitba objíma celý život a nedelí ho na náboženský a profánny. Ježiš ani neviazal modlitbu na kultové miesta ani na určitý čas. Jeho život, nesený láskou, bol neustálou modlitbou.

Ježiš ako dospelý Boží syn nestratil, ale znásobil dôveru k Otcovi, keď stotožňoval svoje konanie s Božím. Súviselo to s Ježišovým chápaním Boha. Ježišov Boh nie je orientálnym vládcom ani veľkým mágom zázračne zasahujúcim do behu sveta, ale láskou, nazývanou "otcom". Ak modlitba pred Ježišom mala sprostredkovať medzi sluhom a pánom, Ježišova modlitba sa nedeje v znamení del'by moci a bezmocnosti na základe protikladu sluhu a pána, ale hľadá jednotu vôle Ježišovej a Božej lásky. Nejde o mystiku. Snahy mystikov vnoriť sa v Boha smerujú k strate reči. Ježiš sa tak nemodlil. Nestrácal sám seba. Jasne sa artikuloval. Modlil sa za deti, za učeníkov i za svojich vrhov. Na ňom vidíme, že modlitba dospelého syna neprebíha medzi pólom moci a bezmocnosti, ale ako vyznanie, v ktorom syn artikuluje svoju radosť alebo žiaľ, nádej

alebo úzkosť a vyjadruje ochotu brať na seba cestu Božej vôle. Aj v úzkostiach z usmrtenia sa modlil, aby uskutočnil Božiu vôľu. To ukazuje, že v modlitbe duchovne dospelého sa človek vydáva do Božích rúk, tým však aj napospas vôli ľudí.

Z povedaného vyplýva, že vo svetle Ježiša evanjelií je pokrytectvom sláviť sviatok pod'akovania za úrody zeme, ale ani len nespomenúť, že dve tretiny ľudstva hladujú pre nespravodlivú medzinárodnú deľbu práce. Veď vo svetle Ježišových modlitieb sa nemožno cítiť zjednotený s Božom vôľou na účet trpiacich. Rovnako je pokrytectvom modliť sa za mier tak, že sa prosí, aby Boh osvietil myseľ vládnucich, aby znižovali výdaje na zbrojenie, a neodhaľuje sa, aké poplatné záujmy ich vedú. Nie inak ako pokrytectvom alebo slepotou musíme nazvať aj to, keď sa v krajine sústredeného kapitálu prosí za hladných a nechce sa reflektovať a vidieť, že ten kapitál rastie na základe vyciavania chudobných krajín. Preto verejná modlitba má význam, keď reflektuje situáciu pred Bohom. Ako inak môže dôjsť k plneniu Božej vôle a ku kooperácii s Bohom?

Proces rastu k dospelaj zbožnosti, v ktorom sa transformuje protikladný vzťah sluha - kráľ na zjednocujúci vzťah syna a Otca, prekonával aj Milan Rúfus. V tomto zápase artikuloval aj otázky: Čo drží ľudí?, Úcta, strach?: "Kľaňať sa, Pane... Úcta, strach/ sú lešením, bez neho nepostavíš/ myš poľnú, vydru, ani človeka? /... Smrť a strach/ nás obháňajú ako čriedu oviec/ nevinne hlúpych?/ Čo nás podopiera,/ je mimo nás? A odbíjajúc obruč,/ rozsýpame sa ako starý sud,/ v ktorom už neostala ani kvapka vína,/ už ani kvapka strachu,/ teda života?" ([8], 81) Tieto a podobné úskalia Rúfus prekonal na ceste k dospelaj zbožnosti. Ako Ježiš aj jeho dospelá zbožnosť vie, že Boh chce použiť naše ruky, nohy, oči, uši i jazyk ([6], 124).

5. Čo sa máme modliť? Keď apoštol Pavel v liste Rimanom reflektoval situáciu kresťanov v Korinte, odkiaľ list písal, a v Ríme, kam list koncom piateho desaťročia adresoval, napísal: "My nevieme, čo sa máme modliť ako sa patrí" (R 8, 26). To znamená, že kresťania Pavlovej generácie mali problém, čo sa vlastne majú modliť. Keďže všetky náboženstvá dávajú určité pokyny, či už v súvislosti s časom, miestom, formou alebo obsahom modlitieb, ľudia ktorí prebývajú v dome náboženstva, vedia, čo, ako a začo sa "patrí modliť". Ak to generácia kresťanov v polovici prvého storočia nevedela, znamená to, že po vzore Ježišovom opustili dom náboženstva s jeho starou strechou úpadkovej zbožnosti židovstva svojej doby. Staré pokyny, "ako sa patrí" modliť, nepokladali za záväzné a nevedeli, čo sa majú modliť. Pavel nepísal: "My nevieme, za čo sa máme modliť" (ako je to v slovenských prekladoch), ale "My nevieme (s akuzatívom), čo sa máme modliť." To znamená, že Pavlovi chýbala reč, ktorú by v novej situácii mohol nazvať modlitbou.

Akou rečou je modlitba? Zaiste nejde o reč ako prostriedok dorozumenia pre objektívne konštatácie, ale o reč, ktorá je aj oslovením, výzvou, prosbou, vďakou, výstrahou a v tom zmysle aj činom. Takou rečou je aj poézia. Nechce sprostredkovať objektívne informácie, ale vyznáva, komunikuje skúsenosti, vyzýva a ukazuje určitým smerom. Aj v tom si podáva ruku s rečou modlitby. Navyše Rúfusovi ako básnikovi rodu poeta sacer je oblasť, kde vzniká báseň, podobná oblasti, akou bol Mojžišovi horiaci ker, z ktorého ho oslovil Hospodin. Zdá sa, že Rúfus už ani nevie bez Boha tvoriť.

Vyznáva: *Ešte sa iba blížim k básni, už si tam./ Čo je to so mnou, Pane, že to bez Teba/ už takto neviem? Čo sa so mnou stalo?* ([8], 405) Uvedomuje si, že Boh nepotrebuje jeho chválu, ale sa pýta: "A ja? Čo oslovujem, Teba oslovíac?" Cíti, že jeho je tým o niečo menej, ale zase o niečo viac. Niečo sa z neho stráca, ale niečo získava. Pretavuje sa. Odohráva sa v ňom transformácia, ktorú staticky mysliaci substancialisti na základe formálnej logiky vnímajú ako "paradoxný" rast. Z hľadiska biológie ide o proces transsubstanciácie, podobný procesu, ktorým sa vosk sviečky mení na plameň. Rúfus ako poeta sacer sám vyznáva: *Som voskom v Tvojej svieci./ Ten istý mŕkvy vosk, čo platí za jej plameň.* ([7], 35) Údel vosku v Božej svieci sa naplňuje v jeho básnickej tvorbe. Dochádza v nej k jednote básne a modlitby. V Rúfusových modlitebných rozhovoroch básne a modlitba sú viac ako sestry. "Zázračná" transsubstanciácia sa deje v modlitbe. To znamená, že celá poetická tvorba básnikov rodu poeta sacer má i chce byť modlitbou. Vznášajú sa v nej nahor bublinky ducha Božieho zo živého prameňa, ktorého sú súčasťou a ktorý obcerstvuje dušu. Po páde metafyziky v dobe prázdnych rečí, zneužívajúcich, a tým znesväcujúcich Božie meno, symbolizujúce Božiu aktivitu, sa stáva zjavným, že *leđa básneň, tá to trochu pozná./ Tú metatézu Tvojich počinov./ Omšové víno stáča si z jej hrozna./ A putuje s ním ľudskou otčinou.* ([7], 47) Rúfus chcel naplniť údel vosku Božej sviečky a túžba po spolupráci znie aj v jeho prosbe: "Pane Bože, nauč ma byť prostý./ Ako býval sedliak na poli...Ty si mu dal jar, on Tebe koňa." ([7], 51) Z uvedeného vyplýva, že tvoriť pre Rúfusa znamená modliť sa. Preto v jednom tichu po básni ako za druhého prosí za seba, aby mu Boh odpustil, že sa pokúšal o slovo, kde Boh sám ľuďom uprel slová ([8], 410).

V Rúfusovej tvorbe stretáme aj modlitebné rozhovory. V takom rozhovore básne *Iba Ty* spomína, že mával chvíle, keď sa miska Božej vážky nepohla pod ním nadol, a vyznal: *Neporozumel som Ti mnohokrát./ prilahký pre Tvoj súd/ a sebe príliš ťažký.* V podobe otázky sa Rúfus dotkol aj biblickej zvesti, podľa ktorej patrí k bytiu človeka, že sa prehréšuje (1Moj. 3), a pokorne vyznal: "Zadĺžime sa u Teba, môj Bože." V závere básne jeho čln naráža na grécke útesy platónskeho dualizmu, keď hovorí: "Ved' iba Ty vieš, / prečo je nemožné/ vyzliecť si dušu zo živočíšnej kože." ([8], 411) V hebrejských vodách sa však plaví v modlitebnom rozhovore básne, v ktorej ďakuje Bohu za účasť na zázraku života, keď šepká Bohu: *Ďakujem za telo./ Žit' jeho živý sniček, čo si Ty vysníval pre každé svoje dieťa./ znamená škrtat' práve o telo/ hlavičku duše/ a počkat' na ohníček,/ ktorý to ozrejmi.* A dodáva: *Až potom chválime Ťa,/ že si nás pozval žit'./ Aj keď to bolelo.* ([8], 416) Poeta sacer starne bohumilo. Zostupuje do podstaty a pozvoľna vyzlieka "darované šaty". Kráča v ústrety Bohu a neistý ho prosí: "Nezošklivuj si moju nahotu." ([8], 405) Keď Rúfus prosí o dobrú smrť, nadväzujúc na to, že "do hudby struna musí na kobyľke", vyznáva: "A ja som oslík, Pane, Ty to vieš" a pokorne dodáva: "Keby tak aspoň do Jeruzalema/ dalo sa na mne ísť, no ani tam." ([1], 74)

Aj Rúfusovi je ľúto, že sa Boh "nečitateľne podpísal pod vlastné dielo" a stal sa pre nás "najväčším z anonymov". O tom, čo o Bohu popíšeme, Bohu hovorí: "Je to skôr o nás ako o Tebe." Napriek tomu Rúfus vyznáva: *Ale Ty si... A je to prosté, že si: musí byť/ i autor, ak je dielo./ A dielo je a my sme v ňom i ním"./ Ó mierou našej chvály/ nemerateľný Boží Anonym!* ([8], 408) Preto vždy, keď padá "čelom do tmy,/ tri hlásky/

ako negramotný" je to, čo vie, a podpíše sa nimi ako troma krížikmi: Boh. Je v nich "chlieb a víno z hrozienu večna", ako sú aj "čirou skratkou Nekonečna." ([7], 44)

Rúfusove modlitebné rozhovory sú určitou formou reflexie. Modlitba duchovne dospelých aj má byť reflexiou coram Deo. Vyrozprávame v nej seba, svoj svet. Nie hocikomu, ale Bohu. Coram Deo artikulujeme svoje radosti a žiaľ, vyznávame, kde sme, kto sme, s čím zápasíme, čo nám stojí v ceste, k čomu treba síl, aby sme v zápase nezlyhali, ale dokázali sa ako ľudskí ľudia. Tým sa nanovo orientujeme. To je zmysel modlitby dospelých. Možno je to ťažšie ako modliť sa za niečo. V situácii modlitebnej reflexie dokážeme si predstaviť iný stav veci, a preto vyjadriť Bohu seba, svoj svet, znamená dať mu nový rozmer.

Heidegger upozornil na jednu pozoruhodnú vetu v Hölderlinovom diele: "...od jedného rozhovoru sme a môžeme počuť jeden o druhom" ([12], 37). Podľa toho rozhovor predpokladá vzájomné počúvanie a odpovedanie. Pretože Boh vie, čo potrebujeme, v súvislosti s modlitbou by to znamenalo, že zmyslom modlitby nie je to, aby Boh počul. To, že Boh počuje, je jej predpokladom. Nevoláme do prázdneho neba ani vtedy, keď niekto má dojem, že kričí do prázdneho priestoru, pretože to môže robiť iba preto, lebo už prv bol tu ten, ktorý počúva (Iz 65, 24). V rozhovore prekračujeme seba. Ak nevtvoríme rozhovor, znamená to, že druhého nepočujeme. Zmysel modlitby je potom predovšetkým v tom, že počujeme a že odpovedáme na slová toho, ktorý tu bol, je a bude a ktorý sa nás ako Adama, Kaina či Eliáša pýta: "Kde si?", "Kde je tvoj brat?", "Čo tu robíš?". Nerobí tak preto, že by to nevedel, ale preto, aby sme si my coram Deo uvedomili, kde sme, kto sme a čo sa deje s naším blíznym. Ani naše otázky ako "Prečo si ma (či nás) opustil?" alebo "Kedy sa vrátiš?" však nemajú padnúť pod stôl, ale naopak, majú miesto pred Bohom.

Blízke tónu Jeremiášových konfesíí sú Rúfusove konfesie, keď pri pohľade na svoju milovanú dcérku hovorí o prste, ktorým si ho Boh nahmatal na najcitlivejšom mieste a "ako presne". Ťažká si priamo Bohu: *Nemusel si až tak./ Možno by som i bez toho, sám sa ozval./ Prečo si si ma poistoval na viac, než som hodný?* ([1], 23) Aj horký kalich, prijímaný z Božej ruky, sa však pre milujúcich Boha stáva radosťou a otvára pery k vďake, preniknutej Rúfusovou hlbokou reflexiou: *A ďakujem Ti, Pane za Zuzanku./ Že si dal mojim pleciam vážiť svoj/ kríž našich krížov./ Jeho slaným drevom/ odriet si šiju./ S jeho drsnou zvestou/ po ceste medzi zúfalstvom i hnevom/ ist'... Nieť kríž - potážka/ to, čo je za bolesťou./ A čoho je tam pre pocestného nadosť:/ radosť čistých, / zázračná tichá radosť.* ([1], 81) Podobne to artikuluje aj v básni *Potichu o Zuzanke*, keď svojej manželke coram Deo píše: *Môj Bože, potajme/ mi šepká Tvoja tvár./ Že prežiť v podnájme/ u anjela/ je dar.* Preto pokračuje s prosbou: "Prepáč mi rúhané" a končí slovami: "Daruj nám múdrosť byť/ a prijať tajomné./ A mať čím zaplatiť/ vysoké nájomné." ([5], 84)

V modlených básňach sa Rúfusovo srdce najviac otvára Večnému a ako zrkadielko odráža niečo aj z pohybov Božej tváre. Rúfus podľa vlastných slov "všetko prijímal z Božích dlaní", pri správe o stave detí sveta však "hlasno odvráva" Bohu ([7], 52). Búri sa preto, lebo "prudko miluje stvorené" ([8], 407) a zvlášť deti. Ale nie všetko, čo sa odohráva, je vôľou Božou. Tá sa vo svetle Ježiša evanjelií uskutočňuje len tam, kde sú ľudia, ktorí ju uskutočňujú. Dospelá zbožnosť berie úder a spracúva ho na novú energiu,

lebo chce čín. Ak vo svetle Pavlovej výzvy "neprestajne sa modlite" celý život má byť modlitbou, potom tam, kde sa báseň stáva modlitbou, sám život sa stáva básňou: *Vedieť byť, Bože./ Aj to je možno báseň./ A práve tá sa píše najťažšie.* ([7], 67)

V Ježišovi Boh zostúpil z trónu moci a prišiel medzi ľudí, ale kresťania si počas dejín znova vybuodovali dom náboženstva v podobe kultu a zvecnene chápaného neba. Jeho metafyzická klenba sa však zosypala. Expresívne to vyjadril židovský poeta sacer Alfred Mombert, ktorý v r. 1897, ale pre ľudí stolujúcich "tri roky pred rokom dvetisíc", napísal: "Boh spadol zo stolca tvorby/ dolu do hrmotných hál/ života a lásky./ Sedí pri svetle fakiel/ a pije svoje víno/ medzi neokresanými tovarišmi,/ nadšenými ženami a morským prílivom./ Mesiac putuje nad vrchmi oblakov/ a veľké diela/ sú zavŕšené a dokonané." ([9], 236n) Mombert reflektujúci duchovnú situáciu doby, tým oznamuje pád klasického obrazu Boha. Podľa neho Boh už nepôsobí v mimozemskej oblasti, ale na zemi. Nenachádza sa však v spoločnosti kňazov, ale vo svete hlučných pivární, prístavných nocľahární a bordelov ([9], 273). Mombertova drastická, sekulárna reč nezmenšuje, ale naopak znásobuje súzvučnosť tónov s Ježišom evanjelií, stolujúcim s "hriešnymi" ľuďmi z okraja spoločnosti.

Tí, čo opustili deravú strechu náboženstva - či už preto, lebo sa im v ňom ťažko dýchalo, alebo preto, lebo "duchovný rozmer" v cirkvách už nenachádzajú, túľajú sa a hľadajú. Postretnú holubicu Ducha, ktorý krúži v súčasnosti ako pri stvorení a po potope? Aj on hľadá nový domov v ľuďoch. Preto "Hľadaj...pretože i nachádza, kto hľadá,/ zjavia sa ti veci premnohé./ Ako večer hviezdy v oblohe." ([2], 107)

Ak sa chceme dať niesť smerom, ktorým vanie Boží Duch, musíme reflektovať situáciu coram Deo. Znamená to odhaľovať a vyznávať stáročné hriechy a omyly, ktoré nás ťahajú do pekla skazy. Naopak, modliť sa a zakrývať ich, znamená hovoriť do vetra. Preto potrebujeme modlitebné reflexie. V nich sa Božia záležitosť stáva našou záležitosťou. V nich nanovo spoznáme Ježišom zvestované: Nie náboženstvo, ale Božie kráľovstvo, ako to v polovici nášho storočia obnovené hlásal Leonhard Ragaz. Ako "prorok svojej doby" pripomínal, že posunutím Ježišom hlásaného Božieho kráľovstva do záhrobia sa paralyzoval jeho revolučný a univerzálny charakter, následkom čoho kresťania hľadajú iba osobnú spásu a miesto solidárneho spoločenstva pestujú egoizmus spásy.

Na konci veku, ktorého dušou bolo kresťanstvo, boli sme vrhnutí na začiatok, keď treba začať znova a "hovoriť z prapočiatku". Rúfus počul túto výzvu a tlmočil ju ďalej: *Skús, hovor z prapočiatku. Ako ten,/ čo zasial, zaoral a z každej brázdy/ i smel' odľukol, uveriac,/ že všetko ostatné až potom príde./ Skús. Budeš smiešny./ Ale už iba smiešni/ sú v poriadku.* ([8], 170) Tak je to aj v dobe dravej moci kapitálu, zakrývanej "figovým listom demokracie". Za smiešnych, naivných, idiotov a bláznov sú pokladaní tí, ktorí ešte snívajú o ľudskom svete a nezmierujú sa s realitou, aj keď sa to nevypláca.

LITERATÚRA

- [1] RÚFUS, M.: Neskorý autoportrét. Liptovský Mikuláš 1992.
- [2] RÚFUS, M.: Lupienky z jabloní. Bratislava 1993.
- [3] RÚFUS, M.: Nové modlitbičky. Bratislava 1994.

- [4] RÚFUS, M.: Pamätníček. Bratislava 1995.
- [5] RÚFUS, M.: Čítanie z údelu. Liptovský Mikuláš 1996.
- [6] RÚFUS, M.: Epištoly Staré i nové. Bratislava 1996.
- [7] RÚFUS, M.: Vážka. Bratislava 1998.
- [8] RÚFUS, M.: Presné ako chlieb a voda. Martin 1998.
- [9] BAUKE-RUEGG, J.: "Gott ist vom Schöpferstuhl gefallen". In: V Zeitschrift für Theologie und Kirche 1999/2, s. 235-285.
- [10] BORNKAMM, G.: Studien zur Antike und Urchristentum. II. München 1959, s. 245-250.
- [11] GARDAVSKÝ, V.: Bůh není zcela mrtev. Praha 1967.
- [12] HEIDEGGER, M.: Erläuterungen zu Hölderlins Dichtung. Frankfurt 1951.
- [13] JAURA, D.: Mladí ľudia v postmodernej spoločnosti. Bratislava 1997.
- [14] KRÖTKE, W.: Im Blickpunkt: Der geschichtliche Gott. Berlin 1974.
- [15] PETRÍK, V.: Päť otázok básnikovi Milanovi Rúfusovi. In: Tvorba 1999/1, s. 19-20.
- [16] SÖLLE, D.: Atheistisch an Gott glauben. Olten 1968.
- [17] SÖLLE, D.: Die Wahrheit ist konkret. Olten 1969.
- [18] Wer ist das eigentlich - Gott? Vydal H.J. Schultz. München 1969.

Prof. PhDr. Karol Nandrásky, CSc.

Legionárska 3

811 07 Bratislava

SR